

Coronapandemins effekter på den privata forskningsfinansieringen

Coronapandemins effekter på den privata forskningsfinansieringen

Rapport: 2021:11

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2021

Författare: Johan Gribbe, Martin Söderhäll och Nina Bandmann

Diarienummer: 51-00435-20

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Uppdrag	5
Bakgrund.....	5
Syfte och frågeställningar	6
En översikt över stiftelselandskapet	6
Urval och avgränsningar	10
Metod	11
Effekter på omfattningen av finansieringen	13
Privata forskningsstiftelser	13
Offentliga forskningsstiftelser	17
Insamlingsorganisationer	20
En uppskattning av bortfallet	20
Omprioriteringar, ändrad inriktning och effekter på forskningen ..	26
Omprioriteringar och ändrad inriktning	26
Effekter på forskningen	28
Avslutande diskussion.....	32
Referenser	34

Sammanfattning

Syftet med studien har varit att undersöka konsekvenserna av det nya coronaviruset för den forskningsfinansiering som kommer till lärosätena från olika allmännyttiga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte.

Underlaget utgörs huvudsakligen av intervjumaterial. I urvalet ingår femton av de största allmännyttiga stiftelserna och insamlingsorganisationerna som finansierar forskning vid svenska universitet och högskolor. Huvudfrågan gällde pandemins effekter på omfattningen av forskningsfinansieringen. I anslutning till det ställde UKÄ också frågor om organisationerna hade genomfört några omprioriteringar eller ändrat inriktning på stödet med anledning av pandemin. UKÄ ställde även frågor om pandemins effekter på den forskning som redan beviljats medel.

En negativ effekt syns på omfattningen av stiftelsernas forskningsfinansiering, men det finns stora skillnader mellan olika grupper av finansiärer. Flertalet av de privata stiftelserna uppger att pandemin inte har inneburit några effekter på deras forskningsstöd. Det finns två undantag – Wallenbergstiftelserna och Kempestiftelserna – som tillfälligt minskar sin finansiering mot bakgrund av minskade aktieutdelningar. Bortfallet uppgår sammantaget till 700 miljoner kronor – varav 670 miljoner från Wallenbergstiftelserna. Inga negativa effekter av pandemin syns däremot i de ideella organisationernas insamlingsverksamhet.

Det framkom även att finansieringen från de offentliga forskningsstiftelserna sannolikt kommer att minska under de kommande åren, men av andra anledningar än coronapandemin. UKÄ bedömer därmed att effekterna av pandemin hittills kommer att stanna vid ett tillfälligt bortfall av forskningsfinansiering. Flera av de intervjuade organisationerna pekade samtidigt på osäkerheten om den ekonomiska utvecklingen i spåren av pandemin.

De flesta organisationer har inte genomfört några större omprioriteringar eller ändrat inriktning till följd av pandemin. Undantaget är de organisationer som finansierar forskning inom medicin och hälsovetenskap och som genomfört flera särskilda satsningar.

Effekter på forskningen syns framför allt inom några tydliga områden. Det har blivit svårare att genomföra internationella rekryteringar av framför allt postdoktorer, men också doktorander. En tydlig minskning av internationella kontakter – både forskarutbyten och konferenser – syns också. Den ansträngda situationen inom sjukvården har försvårat genomförandet av klinisk forskning. Ett annat område som tycks ha försvårats är projekt som bygger på samverkan med näringsliv till följd av permitteringar och anställningsstopp hos företag.

Inledning

Uppdrag

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) har fått i uppdrag av regeringen att följa upp konsekvenserna för högskolans verksamhet av beslut och insatser som vidtagits med anledning av det nya coronaviruset. Syftet är att kunna följa resultatet av insatserna och dra lärdom av effekterna på högre utbildning och forskning på både kort och lång sikt.¹

En viktig aspekt är coronapandemins effekter på den privata forskningsfinansieringen. Forskning och utbildning på forskarnivå vid svenska universitet och högskolor finansieras i stor utsträckning med externa medel som till stor del kommer från olika allmännyttiga stiftelser. Därmed blir det intressant att undersöka effekterna av coronapandemin och den ekonomiska situationen på denna grupp finansiärer.

Bakgrund

Gemensamt för de flesta allmännyttiga stiftelser som finansierar forskning vid universitet och högskolor är att medlen de delar ut kommer från avkastningen på ett förvaltad kapital. Den kan bestå av aktieutdelningar, direktavkastning från andra placeringar och vinster som uppstår genom försäljning av tillgångar som ökat i värde. En förändring i avkastningen på det förvaltade kapitalet påverkar alltså direkt stiftelsernas finansieringsutrymme.

Coronapandemin har inneburit stora konsekvenser för samhällsekonomin och även det finansiella systemet har påverkats. En tydlig effekt hittills av pandemin har varit lägre aktieutdelningar. Den samlade minskningen har varit betydande – mellan 2019 och 2020 mer än halverades de totala utdelningarna från svenska aktiebolag.² Utvecklingen beror delvis på en allmän osäkerhet om den ekonomiska konjunkturen i spåren av coronapandemin, men också på den politiska debatten och det statliga regelverket för företagsstöd som ska hjälpa företagen att hantera den ekonomiska nedgången. Finansinspektionen har dessutom rekommenderat banker, kreditinstitut och andra finansiella företag att vara återhållsamma med utdelningar under både 2020 och 2021.

¹ Universitetskanslersämbetets regleringsbrev för 2021.

² Enligt uppgift från värdepapperscentralen Euroclear Sweden till UKÄ uppgick de samlade aktieutdelningarna från svenska bolag till 101 miljarder kronor under 2020. Under 2019 var motsvarande siffra 219 miljarder kronor. I beloppen ingår utdelningar från både noterade och onoterade aktiebolag. Däremot ingår inte utdelningen från exempelvis Nordea eller ABB, eftersom de båda är utländska företag.

Samtidigt har värdeutvecklingen för de bolag som finns noterade på Stockholmsbörsen inte påverkats i samma utsträckning. Efter en inledande nedgång under våren 2020 har aktiekurserna på Stockholmsbörsen återhämtat sig – för helåret har generalindex stigit med mer än tio procent. Många bolag har meddelat att de planerar att återuppta eller öka sina aktieutdelningar under 2021.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att mot denna bakgrund belysa konsekvenserna av coronapandemin på den forskningsfinansiering som kommer från olika allmännyttiga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte.

Studien fokuserar på de stiftelser – både privata och offentliga – som är beroende av avkastning på ett förvaltad kapital för sin forskningsfinansiering. I undersökningen ingår också ett antal ideella föreningar och samlingsorganisationer som stödjer medicinsk forskning genom bland annat gåvor och insamlingar från allmänheten.

De huvudsakliga frågeställningarna är:

- Hur har pandemin påverkat omfattningen av forskningsstödet på kort och längre sikt?
- Har pandemin inneburit någon ändrad inriktning av forskningsstödet eller resulterat i andra omprioriteringar?
- Vilka effekter har pandemin haft på den forskning som organisationerna finansierar? Hur har den påverkat möjligheterna att genomföra forskning som planerat?

En undersökning av coronapandemins effekter på forskningsfinansieringen bidrar till bilden av hur universitet och högskolor har påverkats av pandemin och kan ge ett underlag till riksdagens och regeringens hantering av situationen. Undersökningen är också intressant i ett större perspektiv eftersom den behandlar frågor om hur den privata icke-vinstdrivande sektorn påverkas av utvecklingen på finansmarknaderna och i samhällsekonomin.

En översikt över stiftelselandskapet

Det finns ett stort antal allmännyttiga stiftelser som finansierar forskning och annan verksamhet vid svenska universitet och högskolor. Det finns inga säkra uppgifter om hur många de är, men enligt en tidigare uppskattning fanns det i början av 2000-talet fler än två tusen stiftelser med stöd till vetenskaplig forskning som ett huvudsakligt ändamål.³

³ Wijkström och Einarsson (2004), s. 79; Sörlin (2005), s. 14.

Allmännyttiga stiftelser

En stiftelse kännetecknas av att egendom har avskilts för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål. Detta ändamål regleras i stiftelseförordnandet. En stiftelse har inte några ägare eller medlemmar. Den förvaltas i stället av en styrelse eller förvaltare.

Det finns olika sorters stiftelser, exempelvis pensionsstiftelser, insamlingsstiftelser och personalstiftelser. En stiftelse behöver inte betala skatt på kapitalinkomster och under vissa förutsättningar inte heller för vissa fastighetsinkomster om den räknas som allmännyttig. Den kan då i stället använda avkastningen på stiftelsens förmögenhet för att främja ändamålet. För att vara en allmännyttig stiftelse behöver den uppfylla tre villkor: ändamålskravet, verksamhetskravet och fullföljdskravet. De stiftelser som stödjer vetenskaplig forskning och utbildning vid universitet och högskolor har ett ändamål som räknas som allmännyttigt.

För att behålla sin begränsade skattskyldighet måste de samtidigt dela ut merparten av sina nettoinkomster efter avdrag för administrations- och förvaltningskostnader (fullföljdskravet). I stiftelselagen anges att inkomsterna ska delas ut i skälig utsträckning, men det anges inte hur stor den andelen behöver vara. Av förarbeten och enligt praxis framgår dock att stiftelser ska dela ut minst 75–80 procent av nettoavkastningen sett över en period av fem år.

Sedan 2014 har stiftelser med allmännyttigt ändamål samma inkomstskatteregler som ideella föreningar och registrerade trossamfund.

I denna grupp stiftelser ingår dels stora forskningsfinansiärer med väl utbyggda organisationer för medelstillsdelning som ger stöd på flera tiotals miljoner kronor i långa sammanhållna projekt, dels mindre stiftelser som exempelvis beviljar stipendier som stöd till enskilda forskare eller forskargrupper. I tabell 1 anges några av de största allmännyttiga forskningsstiftelserna.⁴

Lärosätenas samlade intäkter från olika allmännyttiga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte uppgår till drygt sju miljarder kronor årligen. Merparten av medlen går till forskning och utbildning på forskarnivå. Sammantaget finansierar de omkring femton procent av lärosätenas forskning. Utöver det har lärosätena vissa intäkter från privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i utlandet.⁵

⁴ Beskrivningen nedan bygger på den genomgång av den privata stiftelsesektorn som finns i Sjögren (2004a).

⁵ År 2019 uppgick lärosätenas totala intäkter från olika svenska stiftelser och organisationer utan vinstsyfte till totalt 7,4 miljarder kronor. Merparten, omkring 7 miljarder kronor, var intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå. Därutöver hade lärosätena omkring 0,4 miljarder kronor i

Till det kommer en betydande finansiering, exempelvis skattefria stipendier och tryck- eller resebidrag, som går direkt till de berörda forskarna och som inte syns i lärosätenas resultaträkningar. Om man enbart ser till lärosätenas ekonomiska redovisning underskattar man därför de bidrag som stiftelserna ger till verksamheten.

Tabell 1. Några av de största allmännyttiga stiftelserna med inriktning mot finansiering av vetenskaplig forskning. Uppgiften om kapital avser förvaltad kapital till marknadsvärde den 31 december 2020, miljoner kronor. *Uppgiften avser marknadsvärde 2019-12-31

	Bildad	Marknadsvärde (mkr)	Ursprung
Wallenbergstiftelserna*	1917	163 000	Privat
Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond	1962	15 315	Offentlig
Stiftelsen för Strategisk Forskning	1994	11 300	Offentlig
Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling	1994	9 300	Offentlig
Kempestiftelserna	1936	6 800	Privat
Familjen Kamprads stiftelse*	2011	6 600	Privat
Stiftelsen för forskning inom området med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa*	1994	6 600	Offentlig
Crafoordska stiftelsen*	1980	3 800	Privat
Stiftelsen för miljöstrategisk forskning*	1994	3 200	Offentlig
Familjen Erling-Perssons Stiftelse	1999	3 000	Privat
Göran Gustafssons stiftelse	1989	2 500	Privat
Wenner-Gren Stiftelserna*	1955	1 900	Privat
Åke Wibergs stiftelse*	1954	1 800	Privat
Ragnar Söderbergs stiftelse	1960	1 100	Privat
Torsten Söderbergs Stiftelse*	1960	1 000	Privat

Källa: Uppgifter inhämtade från stiftelserna och stiftelsernas årsredovisningar eller årsberättelser.

I ett internationellt perspektiv erhåller svenska universitet och högskolor en hög andel av sin forskningsfinansiering från olika stiftelser och organisationer utan vinstsyfte.⁶ De står också för merparten av den privata finansieringen av svenska universitet och högskolor, medan näringslivets direkta finansiering är mindre.⁷ En bidragande orsak är att Sverige har en lång tradition av stiftelsebildande, men också att stöd genom stiftelser är en skattemässigt fördelaktig form av filantropisk verksamhet.⁸

intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå. De samlade intäkterna från olika stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i utlandet uppgick till knappt en miljard kronor.

⁶ UKÄ (2019), s. 47.

⁷ Lärosätenas samlade intäkter från olika företag i Sverige uppgick 2019 till 1,7 miljarder kronor. Intäkterna från företag i utlandet var 0,5 miljarder kronor.

⁸ Sjögren (2004), s. 36–7.

De flesta allmännyttiga stiftelser har sitt ursprung i privata förmögenheter som skapats genom företagande. Sektorns framväxt är därför nära sammanknuten med den samhällsekonomiska och industriella utvecklingen. Några av de största stiftelserna bildades vid förra sekelskiftet med förmögenheter som bildats under industrialiseringen. Till dessa hör Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, som med sitt kapital och omfattande stöd är helt dominerande bland svenska allmännyttiga stiftelser.⁹ En andra våg av stiftelsebildande inleddes efter andra världskriget och varade under de första efterkrigsdecennierna. En mer utvecklad välfärdsstat innebar att generell välgörenhet blev en mindre viktig del av de privata stiftelsernas verksamhet. I stället är stöd till vetenskaplig forskning det dominerande ändamålet för de stiftelser som bildats under efterkrigstiden.¹⁰

I början av 1990-talet tillkom ett antal offentliga stiftelser som bildades med medel ur de avvecklade löntagarfonderna. Totalt avsatte staten arton miljarder kronor till bildandet av ett antal forskningsstiftelser med olika inriktning.¹¹ De mottar inga anslag från staten och ska precis som andra allmännyttiga stiftelser använda sitt kapital och den resulterande avkastningen till ett visst ändamål, som till övervägande del handlar om att stödja forskning vid universitet och högskolor. Eftersom de bildats med statliga medel, och eftersom staten har ett inflytande över deras verksamhet genom tillsättandet av ledamöter i styrelserna, brukar de benämnas offentliga forskningsstiftelser.

Samtidigt har det fortsatt bildats privata stiftelser under de senaste decennierna. I själva verket är många av de stiftelser som stödjer forskning vid universitet och högskolor av relativt sent datum. De har varierande inriktning, men ett stort antal av dem har till uppgift att stödja medicinsk forskning och utbildning på forskarnivå.¹²

Storleken på det stöd som lärosätena mottar från stiftelserna beror i ett längre tidsperspektiv i grunden på börsutvecklingen. Även lagstiftningen har en avgörande betydelse genom sin påverkan på viljan till donationer och incitamenten för stiftelsebildning.¹³ Den goda utvecklingen på börserna under de senaste två decennierna har inneburit att lärosätenas intäkter från olika stiftelser har ökat betydligt. Sedan 2001 har intäkterna ökat med drygt två miljarder kronor i fasta priser. Hela ökningen beror på att intäkterna från olika privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte har ökat, medan medlen från de offentliga forskningsstiftelserna har minskat något. De offentliga forskningsstiftelserna har minskat i relativ

⁹ Sjögren (2004b).

¹⁰ Sjögren (2004a), s. 51–2.

¹¹ Holmberg och Sörlin (2019), s. 8.

¹² Sjögren (2004a), s. 52.

¹³ Sörlin (2005), s. 13–4.

betydelse, men är fortfarande en viktig grupp finansierare av svenska universitet och högskolor.¹⁴

Utöver de allmännyttiga stiftelserna finns också olika insamlingsorganisationer, ideella föreningar och andra icke-vinstdrivande organisationer som ger stöd till verksamhet vid universitet och högskolor.

Urval och avgränsningar

Studien bygger huvudsakligen på intervjuer med ett urval av de största stiftelserna och icke-vinstdrivande organisationerna som finansierar forskning och utbildning på forskarnivå vid svenska universitet och högskolor.

I urvalet till intervjuerna har UKÄ utgått från storleken på forskningsfinansieringen. UKÄ har kontaktat de privata och offentliga forskningsstiftelser vars finansiering under de senaste åren i genomsnitt har överstigit femtio miljoner kronor årligen. Det har resulterat i intervjuer med företrädare för tolv allmännyttiga stiftelser eller grupper av stiftelser – nio privata och tre offentliga.

Tabell 2. Lista över stiftelser och icke-vinstdrivande organisationer som intervjuats av UKÄ inom ramen för denna studie. * Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond har bildats med offentliga medel men analyseras i denna studie tillsammans med de privata forskningsstiftelserna.

Wallenbergstiftelserna	Privat stiftelse
Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond	*
Familjen Kamprads stiftelse	Privat stiftelse
Familjen Erling-Perssons Stiftelse	Privat stiftelse
Kempestiftelserna	Privat stiftelse
Olle Engkvists stiftelse	Privat stiftelse
Torsten Söderbergs Stiftelse	Privat stiftelse
Ragnar Söderbergs stiftelse	Privat stiftelse
Wenner-Gren Stiftelserna	Privat stiftelse
Stiftelsen för Strategisk Forskning (SSF)	Offentlig stiftelse
Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen)	Offentlig stiftelse
Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra)	Offentlig stiftelse
Cancerfonden	Övrig icke-vinstdrivande
Hjärt-Lungfonden	Övrig icke-vinstdrivande
Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning	Övrig icke-vinstdrivande

¹⁴ År 2001 uppgick lärosätenas totala intäkter från de offentliga forskningsstiftelserna till 1,9 miljarder kronor och övriga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte till 3,2 miljarder kronor (2019 års priser, SCB:s implicitprisindex för statlig sektor). År 2019 var motsvarande intäkter 1,6 respektive 5,9 miljarder kronor.

Av de tillfrågade privata stiftelserna har alla förutom två valt att medverka i studien. Eftersom det inte finns någon förteckning eller sammanställning som visar storleken på deras stöd kan det inte uteslutas att det finns fler stiftelser som skulle ha kunnat ingå i undersökningen.¹⁵

Ett specialfall utgörs av Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond. Den är visserligen bildad med offentliga medel och mottog under 1990-talet ett tillskott av kapital från staten, den kulturvetenskapliga donationen, när löntagarfonderna avvecklades. Men eftersom den genom verksamhet och inriktning – framför allt det långa tidsperspektivet – mer påminner om de rent privata forskningsstiftelserna har UKÄ valt att analysera den tillsammans med dessa.

I studien ingår också några av de övriga icke-vinstdrivande organisationer som bidrar till lärosätenas finansiering. Det handlar framför allt om olika ideella föreningar och fonder som genom insamlingar och gåvor från allmänheten stödjer forskning och utbildning på forskarnivå vid universitet och högskolor. Eftersom undersökningen fokuserar på de finansierare som är beroende av avkastning på ett förvaltad kapital för sitt stöd är urvalet snävare i denna grupp. I urvalet ingår tre av de större insamlingsorganisationer som stödjer medicinsk forskning för att få en bild av hur pandemin har påverkat dem och den verksamhet de finansierar.

I studien undersöks finansieringen från stiftelser och organisationer utan vinstsyfte, inte hur och på vilket sätt forskningsråden och andra statliga myndigheter med forskningsfinansierande uppgifter har förändrat eller planerar att förändra sina program och stöd med anledning av pandemin. Inte heller undersöks hur EU:s finansiering av forskningsverksamheten vid svenska lärosäten har påverkas av pandemin. UKÄ har inte undersökt finansieringen från de egna stiftelser som förvaltas direkt av lärosätena.

Metod

Studien bygger huvudsakligen på intervjumaterial. Under november och december 2020 genomförde UKÄ enskilda intervjuer med företrädare för de sammanlagt femton organisationer som ingår i studien. Organisationerna företrädades i de flesta fall av sin verkställande direktör eller en ledamot i styrelsen. I fyra fall genomfördes intervjuer med forskningssekreterare eller forskningschef.

¹⁵ Bland de större stiftelser som inte ingår i studien finns bland annat Göran Gustafssons stiftelse, Åke Wibergs stiftelse, Beijerstiftelsen, Carl Tryggers stiftelse och Helge Ax:son Johnsons stiftelse. Crafoordska stiftelsen och Handelsbankens forskningsstiftelser har tillfrågats men valt att inte medverka i studien. Handelsbankens forskningsstiftelser har skriftligen meddelat att pandemin inte har påverkat medelstillelningen för 2020 och att tilldelningen 2021 beror på företagets beslut om utdelningar.

Intervjuerna var semistrukturerade och UKÄ ställde frågor under tre huvudrubriker. En central fråga var hur pandemin har påverkat omfattningen av organisationens forskningsstöd och hur de intervjuade bedömer att omfattningen kan påverkas under de närmaste åren. I anslutning till det ställde UKÄ också frågor om huruvida situationen har inneburit några omprioriteringar eller ändrad inriktning på forskningsstödet. Slutligen ställde UKÄ frågor om hur coronapandemin har påverkat mottagarnas möjligheter att genomföra forskning som planerat och om vilka eventuella signaler som de intervjuade organisationerna har fått om detta från forskare.

Intervjumaterialet har kompletterats med uppgifter om stiftelsernas finansiering från årsredovisningar och årsberättelser. UKÄ har dessutom begärt ut vissa ekonomiska uppgifter direkt från stiftelserna. Det gäller i första hand uppgifter om finansiering under 2020 och förmögenhetens storlek vid slutet av året. Med anledning av studien har UKÄ också begärt in specificerade uppgifter om intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå från övriga stiftelser och icke-vinstdrivande organisationer från ett antal lärosäten.

Effekter på omfattningen av finansieringen

I det här kapitlet behandlas coronapandemins effekter på omfattningen av den forskningsfinansiering som kommer från olika allmännyttiga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte.

Eftersom effekterna av pandemin skiljer sig åt mellan de olika finansierarna, redovisas resultaten för dem inledningsvis under tre kategorier: privata forskningsstiftelser, offentliga forskningsstiftelser och samlingsorganisationer. Därefter följer en diskussion om bortfallets storlek och ett försök till uppskattning av effekterna på lärosätenas ekonomi.

Privata forskningsstiftelser

Nio av de femton stiftelser och icke-vinstdrivande organisationer som UKÄ har intervjuat för den här studien är privata. Ett sätt att undersöka pandemins effekter på omfattningen av deras finansiering är att se till utvecklingen av de beviljade medlen. Storleken på de beviljade medlen omfattar de beslut om stöd till forskningsprojekt och andra ändamål som styrelsen har fattat under året.

Många stiftelser redovisar denna uppgift i sin årsredovisning och i andra sammanhang. UKÄ har i intervjuerna ställt frågan till stiftelserna om storleken på deras beviljade medel under 2020. De har dessutom tillfrågats om hur de bedömer utvecklingen i form av medel till nya beviljade projekt under 2021 och framöver.

Tillfälligt minskad finansiering från Wallenbergstiftelserna

Det kommer att ske en betydande minskning i finansieringen från de privata forskningsstiftelserna till följd av att Wallenbergstiftelserna har beslutat att tillfälligt minska omfattningen av sitt stöd under 2021.

Det finns flera olika stiftelser kopplade till familjen Wallenberg som tillsammans ger ett mycket stort stöd till forskning och annan verksamhet vid svenska universitet och högskolor. De tre största är Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse samt Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond. Utöver dessa finns ett antal mindre stiftelser som bildats genom donationer från familjen.

För den här studien genomförde UKÄ en intervju med en företrädare som talade för samtliga Wallenbergstiftelser. I tabell 3 nedan redovisas de uppgifter om stödets omfattning som Wallenbergstiftelserna har lämnat till UKÄ. De avser beviljade medel från de olika Wallenbergstiftelserna under 2017–20 samt stiftelsernas prognos för utvecklingen under 2021 och 2022.

Tabell 3. Utdelning från de olika Wallenbergstiftelserna 2017–20 samt stiftelsernas utdelningsprognos 2021–22, miljoner kronor.

	2017	2018	2019	2020	2021*	2022*
Wallenberg-Stiftelserna	2 200	2 200	2 300	2 400	1 700	2 500

*Prognos

Det ekonomiska utfallet från innehaven har påverkats av pandemin och med det Wallenbergstiftelsernas utrymme att finansiera forskning. Under 2020 delade de olika stiftelserna tillsammans ut drygt 2,4 miljarder kronor. Utdelningen under 2021 kommer att bli 670 miljoner kronor lägre. Det beror främst på indragna aktieutdelningar, bland annat från SEB som i likhet med övriga svenska storbanker inte lämnade någon utdelning under 2020.

Den stora förändringen som det medför i stödet är att några nya projektanslag inte kommer att beviljas under 2021. Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse finansierar annars årligen projektanslag inom naturvetenskap, medicin och teknik. Anslagen riktas till framstående forskare eller grupper av forskare vid svenska universitet och högskolor. Projekten löper vanligtvis under en femårsperiod. Ansökningar om projektanslag ska vara prioriterade av rektor. Eftersom en stor del av stiftelsernas medel är uppbundna i redan beviljade anslag utgjorde inställda projektanslag i praktiken den enda möjligheten att dra ner stödet.

Företrädare för Wallenbergstiftelserna bedömer att stödet under 2022 och 2023 troligen kommer att vara tillbaka på samma nivå som innan pandemin. Från Wallenbergstiftelserna ser man inte heller några långsiktiga effekter av coronapandemin på omfattningen av stödet. Effekten blir en tillfälligt minskad finansiering under 2021 på grund av lägre utdelningar under 2020.

Minskade utdelningar har påverkat stiftelser med stora innehav i ett företag

Uppgifter om beviljade medel under perioden 2017–20 för de åtta övriga privata forskningsstiftelser som intervjuats inom ramen för studien redovisas i tabell 4 nedan. De tydligaste effekterna av pandemin syns på de stiftelser som i likhet med Wallenbergstiftelserna är kopplade till ett företag eller en företagsgrupp. Stödet från dessa stiftelser bygger till stor del på aktieutdelningar i ett mindre antal företag.

Det gäller till att börja med Kempestiftelserna vars tillgångar till stor del består av innehav i skogsbolaget Holmen AB. Under 2020 minskade Kempestiftelsernas forskningsfinansiering med en fjärdedel jämfört med året innan – från omkring 100 miljoner kronor till 75 miljoner kronor. Den minskade finansieringen är en direkt följd av att Holmen AB halverade sin utdelning 2020. Eftersom stiftelserna baserar sitt stöd på årets utdelning, som avgör hur många projekt som kan beviljas medel, syns effekten redan samma år.

En faktor som bidrog till att hålla upp anslagsnivån från Kempestiftelserna var utdelningar från andra innehav i aktier och fonder. Samtidigt avsatte stiftelserna en mindre del av avkastningen till kapitalet än tidigare år. Bedömningen från Kempestiftelserna är att utdelningen under 2021 kommer att vara tillbaka på 2019 års nivå. Nedgången i stiftelsernas finansiering är alltså sannolikt tillfällig.

På samma sätt bygger Torsten Söderbergs Stiftelse och Ragnar Söderbergs stiftelse på innehav i investmentbolaget Ratos AB. Söderbergstiftelsernas finansiering har minskat under en följd av år. Sedan 2015 har de årligen beviljade bidragen minskat med omkring tre fjärdedelar. Det beror på minskade aktieutdelningar från Ratos AB och till det kommer pandemin som ytterligare en påfrestning. Det pågår ett strategiskt arbete inom stiftelserna och förhoppningen är att kunna öka stödet på nytt, men om det är möjligt beror till stor del på utvecklingen inom Ratos AB.

Tabell 4. Beviljade medel 2017–20 från ett urval privata forskningsstiftelser, miljoner kronor. Uppgifterna för Familjen Kamprads Stiftelse och Familjen Erling-Perssons Stiftelse avser den del av stödet som går till forskning och utbildning på forskarnivå vid lärosäten.

	2017	2018	2019	2020
Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond	428	435	525	450
Fam. Kamprads stiftelse	119	141	129	179
Fam. Erling-Perssons Stiftelse	99	165	84	69
Olle Engkvists stiftelse	85	91	83	90
Torsten Söderbergs Stiftelse	55	48	18	i.u.
Ragnar Söderbergs stiftelse	83	63	27	18
Kempestiftelserna	73	85	102	75
Wenner-Gren Stiftelserna	50	46	47	46

Mindre påverkan på utdelning från stiftelser med bred kapitalförvaltning

Samtidigt har andra stiftelser med en bredare kapitalförvaltning påverkats i mindre utsträckning. Det gäller exempelvis Olle Engkvists stiftelse, som har haft en stabil utveckling på sitt beviljade stöd under de senaste åren (tabell 4). Företrädare för stiftelsen anger att omfattningen av stödet sannolikt kommer att öka kommande år. Inte heller Wenner-

Gren Stiftelserna bedömer att pandemin kommer att påverka deras möjligheter att stödja forskning.

En annan stiftelse med bred förvaltning av sitt kapital är Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond. Företrädare för Riksbankens Jubileumsfond bedömer att pandemin inte kommer att påverka omfattningen av stiftelsens finansiering, varken på kort eller lång sikt. I dagsläget ligger finansieringen omkring 500 miljoner kronor, men då ingår också finansiering av verksamhet utomlands.

I kapitalförvaltningen tillämpar Riksbankens Jubileumsfond en konservativ strategi och strävar efter att ligga stabilt i finansieringen oavsett konjunktur eller börsutveckling. Under goda år med hög avkastning fonderas medel och stiftelsen bygger på det sättet upp en buffert till år då kapitalutvecklingen är sämre. Sett över hela året har börsutvecklingen också under 2020 varit god. En annan fråga är hur anslagsformerna ser ut – strategiarbetet pågår oberoende av pandemin – men företrädare för stiftelsen framhåller att volymen i finansieringen inte kommer att påverkas av pandemin.

Två nybildade stiftelser

UKÄ har också genomfört intervjuer med två mer nybildade stiftelser, som under de senaste decennierna har etablerat sig som betydande finansierare av svensk forskning och högre utbildning. En första är Familjen Kamprads stiftelse som har bildats genom donationer från Ingvar Kamprad med kapital från IKEA. Den har haft en stark utveckling av stiftelsekapitalet de senaste åren. Det beror både på en god värdeutveckling och på tillskott av kapital från stiftelsens grundare. Utöver forskning och utbildning bedriver stiftelsen även hjälpverksamhet för behövande äldre.

De senaste fem åren har stödet fördubblats från omkring 100 till 200 miljoner kronor. Merparten av dessa medel går till forskning vid universitet och högskolor – det är den uppgiften som redovisas i tabell 4 ovan. Företrädare för Familjen Kamprads stiftelse uppger att ambitionen är att försöka upprätthålla utdelningen på den högre nivån – omkring 200 miljoner kronor årligen. Man flaggar samtidigt för att pandemin kan komma att påverka omfattningen av stiftelsens stöd de kommande åren och betonar att den framtida utvecklingen är osäker.

En annan relativt nybildad stiftelse, kopplad till ett svenskt storföretag – Hennes och Mauritz AB – är Familjen Erling-Perssons Stiftelse. Liksom Familjen Kamprads stiftelse stödjer den inte enbart forskning vid universitet och högskolor utan också andra allmännyttiga ändamål. Det betyder att omfattningen av beviljade medel till forskning vid universitet och högskolor varierar betydligt mellan åren, utan att det nödvändigtvis har någon koppling till avkastning på kapitalet. Under de senaste fyra åren

har stödet till forskning vid universitet och högskolor varierat mellan omkring 70 och 170 miljoner kronor (se tabell 4).

Företrädare för Familjen Erling-Perssons Stiftelse uppger att det är svårt att bedöma hur stödet från stiftelsen utvecklas framöver. Det beror både på avkastningen på stiftelsens medel och styrelsens prioriteringar. Enligt stadgarna är stiftelsen inte bunden till att enbart använda utdelningar.

Offentliga forskningsstiftelser

En annan grupp stiftelser är de så kallade offentliga forskningsstiftelserna. Det är allmännyttiga stiftelser som bildades under 1993–94 med offentliga medel i samband med upplösningen av löntagarfonderna. Inriktningen och prioriteringarna hos de offentliga forskningsstiftelserna har varierat sedan bildandet, men en viktig uppgift har hela tiden varit att stödja forskning och utbildning på forskarnivå vid universitet och högskolor.

I likhet med de stiftelser som har sitt ursprung i privata donationer är de offentliga forskningsstiftelserna beroende av avkastning på förvaltad kapital för sin verksamhet, men deras finansiering har historiskt legat på en betydligt högre nivå i relation till det förvaltrade kapitalet. Från början var också tanken att de offentliga forskningsstiftelserna skulle förbruka sitt tilldelade kapital. Genom en god avkastning på innehaven har det förvaltrade kapitalet emellertid ökat över tid, trots stora utdelningar av medel till stiftelsernas ändamål.

De offentliga forskningsstiftelsernas kapital oförändrat under 2020

Det har varit en god avkastning på det förvaltrade kapitalet också under 2020. I tabell 5–7 nedan finns uppgifter om utvecklingen av marknadsvärdet på det förvaltrade kapitalet under perioden 2017–20. Där ingår också uppgifter om under året utbetalade medel samt beviljade men ej utbetalade medel, det vill säga den skuld som stiftelserna har till bidragsmottagarna.

Skillnaden mellan marknadsvärdet på förvaltad kapital och beviljade, men ej utbetalade, medel är intressant att följa eftersom den avgör stiftelsernas möjligheter att ta initiativ till nya satsningar. Som framgår av tabellerna har marknadsvärdet på stiftelsernas kapital ökat något under de senaste tre åren. Det gäller också om man ser till deras samlade utveckling under 2020. Eftersom de offentliga forskningsstiftelserna inte är direkt beroende av aktieutdelningar för sitt stöd betyder det att utrymmet att bevilja nya projekt inte har påverkats negativt av pandemin.

Marknadsvärdet på kapitalet i de tre offentliga forskningsstiftelser som UKÄ har intervjuat uppgick vid slutet av 2020 sammantaget till omkring 24 miljarder kronor. De samlade utbetalningarna uppgick till omkring 1,4 miljarder kronor. Till detta kommer Östersjöstiftelsen, med ett kapital runt 6 miljarder kronor, samt några mindre stiftelser.

Minskade medel sannolikt att vänta

Det är sannolikt att lärosätenas intäkter från de offentliga forskningsstiftelserna kommer att minska under de närmaste åren. Det är emellertid inte en effekt av pandemin utan av strategiska beslut om stiftelsernas livslängd och principer för beslut om utdelningarnas storlek i relation till det förvaltade kapitalet. Företrädare för alla tre undersökta stiftelser har på olika sätt berört frågan.

En betydande minskning i finansieringen kan framför allt väntas från Stiftelsen för Strategisk Forskning (SSF) där styrelsen har gjort bedömningen att det inte är rimligt att förvänta sig en överavkastning på kapitalet de kommande åren. Företrädare för SSF framhåller att bedömningen inte grundar sig i effekter av pandemin, utan är resultatet av ett långsiktigt strategiarbete som påbörjades av en tidigare styrelse. Slutsatsen var att om inget förändrades i verksamheten skulle SSF vara borta – kapitalet vara förbrukat – om tio år. Det skulle innebära en sista utlysning om fem år. Sedan skulle verksamheten gradvis avvecklas.

Tabell 5. Stiftelsen för Strategisk Forskning (SSF). Förvaltad kapital till marknadsvärde (per sista december) samt beviljade, ej utbetalade medel och utbetalade medel (miljoner kronor).

	2017	2018	2019	2020
Förvaltad kapital till marknadsvärde (31 december)	11 109	10 470	11 489	11 300
Beviljade, ej utbetalade medel	2 995	3 096	2 786	3 000
Utbetalade medel	626	780	670	799

Eftersom man från SSF:s sida är angelägen om att det fortsatt finns finansiering av strategisk forskning har styrelsen valt att styra om verksamheten. Det innebär en lägre nivå på forskningsstödet. Omfattningen av program och utlysningar styrs av en beslutsram. Den ändrade inriktningen innebär att stiftelsens beslutsram minskar från 700 miljoner till 300 miljoner kronor. Eftersom det finns en eftersläpning mellan beviljade medel och förbrukade medel i forskningsverksamheten vid universitet och högskolor kommer detta att gradvis synas i lärosätenas resultaträkningar under kommande år. Med stor sannolikhet kommer alltså lärosätenas forskningsintäkter från SSF att minska under de kommande åren.

Ett liknande strategiskt arbete pågår inom Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra), men den processen har inte kommit lika långt. Mistra

har sedan tidigare en långsiktig strategi som innebär att nya satsningar för omkring 250 miljoner kronor per år ska finansieras. Men stiftelsens bedömning är att man sannolikt kommer att minska finansieringen under kommande år. En anledning är att man vill minska risken i placeringarna för att säkerställa att redan beviljade projekt kan fullföljas.

Tabell 6. Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra). Förvaltad kapital till marknadsvärde (per sista december) samt beviljade, ej utbetalade medel och utbetalade medel (miljoner kronor).

	2017	2018	2019	2020
Förvaltad kapital till marknadsvärde (31 december)	3 105	2 974	3 244	3 310
Beviljade, ej utbetalade medel	537	431	650	794
Utbetalade medel	211	216	191	191

En möjlig effekt av detta skulle kunna bli minskad avkastning på kapitalet. I närtid ska styrelsen dessutom ta ställning till hur lång tid som Mistra ska finnas kvar. Det arbetet utgår från tre scenarion – med forskningsfinansiering fram till 2030, 2045 samt på längre sikt. Beslutet i den frågan kommer att bestämma stiftelsens utrymme att finansiera forskning de kommande åren.

Slutligen har också Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen) under året diskuterat sin kapitalförvaltning. Samtidigt har stiftelsen sett över sin projektförfinansiering. Företrädare för stiftelsen framhåller att det arbetet hade genomförts även om pandemin inte hade inträffat. Till skillnad från andra finansiärer har KK-stiftelsen tidigare inte haft något kostnadstak på sina satsningar. Det har räckt att ansökningarna har uppfyllt utlysningsskriterierna för att projektet eller forskarna ska beviljas finansiering. För två av programmen har ett tak nu införts.

Tabell 7. Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen). Förvaltad kapital till marknadsvärde (per sista december) samt beviljade, ej utbetalade medel och utbetalade medel (miljoner kronor).

	2017	2018	2019	2020
Förvaltad kapital till marknadsvärde (31 december)	8 762	8 164	8 693	9 288
Beviljade, ej utbetalade medel	1 015	1 073	1 260	1 380
Utbetalade medel	444	459	462	417

Bakgrunden är att kvaliteten och nivån på de ansökningar som kommer in har blivit bättre. Det gör att stiftelsen inte som tidigare kan bevilja finansiering till alla ansökningar som uppfyller kraven. Från stiftelsens

sida bedömer man samtidigt att omfattningen av stödet under de kommande åren kommer att ligga runt 450–500 miljoner kronor. De senaste åren har de beviljade medlen legat något högre, men sett till utbetalade medel ligger det i nivå med tidigare år.

Insamlingsorganisationer

En tredje grupp icke-vinstdrivande organisationer som finansierar forskning och utbildning på forskarnivå vid universitet och högskolor är olika ideella föreningar och insamlingsorganisationer. Det finns ett stort antal organisationer som på olika sätt stödjer framför allt medicinsk forskning. Det förekommer att de har ett förvaltad kapital, men verksamheten bekostas huvudsakligen genom gåvor och insamlingar från allmänhet och företag.

Eftersom insamlingsverksamheten kan tänkas påverkas av den ekonomiska utvecklingen i samhället har UKÄ valt att inkludera dem i studien. Intervjuer har genomförts med tre av de större insamlingsorganisationerna: Cancerfonden, Hjärt-Lungfonden och Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning.

Ingen av de intervjuade organisationerna har märkt någon större effekt av pandemin på insamlingsverksamheten. Cancerfonden framhåller att insamlingsverksamheten under 2020 har gått relativt bra – givarbasen är stabil och viktiga sponsorer har inte påverkats negativt av pandemin. Det gäller exempelvis ICA, som är en huvudsponsor till Rosa bandet. En betydande del av intäkterna kommer också från testamenten. Hjärt-Lungfonden uppger att insamlingsvolymen ökade något under 2020 jämfört med föregående år.

Samtidigt betonar alla tre organisationerna den osäkra situationen. Cancerfonden bedömer att osäkerhet om det allmänna ekonomiska läget utgör den största risken för omfattningen på stödet. Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning har inte sett någon tydlig påverkan, men utesluter inte att negativa effekter av pandemin kan komma att märkas i ett senare skede.

En uppskattning av bortfallet

Den här undersökningen visar att coronapandemin i de flesta fall inte har påverkat de undersökta organisationernas möjligheter att bevilja finansiering till nya projekt under 2020 och 2021. Ingen forskning har heller behövt ställas in till följd av indragen finansiering.

Det finns två stora undantag – Wallenbergstiftelserna och Kempestiftelserna – som uppger att de drar ner sitt stöd till nya projekt mot bakgrund av minskade aktieutdelningar. Minskningen från dessa stiftelser uppgår sammantaget till 700 miljoner kronor. Det innebär ett betydande bortfall

av forskningsfinansiering, som motsvarar omkring trettio procent av stiftelsernas årliga stöd. Effekten ser dock ut att bli tillfällig. Den begränsar sig till minskat stöd från Kempestiftelserna under 2020 och från Wallenbergstiftelserna under 2021. Därefter räknar stiftelserna med att vara tillbaka på samma stödnivåer som innan coronapandemin.

Ingen av de sju övriga privata stiftelserna uppger att coronapandemin har haft eller kommer att ha någon tydlig effekt på omfattningen av deras stöd. Detsamma gäller de tre insamlingsorganisationerna – ingen av dem uppger att coronapandemin inverkat negativt på deras insamlingsverksamhet. Ett tydligt resultat av undersökningen är också att de tre offentliga forskningsstiftelsernas stöd inte har påverkats av pandemin.

Däremot framkom det att en minskad finansiering från dem sannolikt är att vänta av andra skäl under de kommande åren. Det beror huvudsakligen på att SSF har valt att minska sin finansiering för att långsiktigt kunna bevara sitt kapital och kvarstå som en finansiär av strategisk forskning. Ett liknande arbete med att utveckla den långsiktiga strategin pågår inom Mistra, men den processen har inte kommit lika långt.

Osäkerhet beträffande mindre stiftelser och organisationer utan vinstsyfte

Hur stor del av den totala finansieringen från olika stiftelser och icke-vinstdrivande organisationer omfattas av undersökningen? Mest heltäckande är undersökningen beträffande de offentliga forskningsstiftelserna – drygt åttiofem procent av lärosätenas intäkter kommer från de tre intervjuade stiftelserna.

Det stora antalet finansiärer gör det svårt att täcka den breda gruppen privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte lika väl. Sammantaget uppgår lärosätenas forskningsintäkter från dessa till drygt fem miljarder kronor. Med utgångspunkt i den officiella statistiken uppskattar UKÄ att omkring hälften av intäkterna kommer från organisationer som har intervjuats inom ramen för den här studien.

Den osäkerhet som finns gäller ”övriga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte”, som inte särredovisas i den officiella statistiken. Lärosätenas samlade intäkter av forskningsbidrag från dessa uppgick under 2019 till sammanlagt 2,3 miljarder kronor.

Vilka finansiärer syns inte i statistiken?

För att kunna göra en bedömning av hur finansieringen från den här gruppen ser ut – vilka organisationer medlen kommer från – har UKÄ som ett led i undersökningen begärt in specificerade uppgifter från några av de lärosäten som hade störst intäkter från övriga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte. Tre lärosäten lämnade information om vilka de

största finansiärerna var i denna kategori och hur stora intäkter av forskningsbidrag de hade från dessa under 2019.¹⁶

En analys av det insamlade materialet visar att huvuddelen av intäkterna, betydligt mer än hälften, kom från olika privata stiftelser som ger bidrag till lärosätenas forskning och utbildning på forskarnivå. Några av de större organisationerna som har intervjuats kan urskiljas i materialet. Totalt redovisade de tre lärosätena störst intäkter från Familjen Erling-Perssons Stiftelse, Familjen Kamprads stiftelse, Söderbergstiftelserna samt Crafoordska stiftelsen. Därutöver hade lärosätena intäkter från ett stort antal – flera hundra – andra stiftelser av varierande storlek. Från många av dessa var intäkterna små, under en miljon kronor.

Resterande del av intäkterna kom från andra organisationer. En stor finansiär är Barncancerfonden, som finansierade forskning för omkring 130 miljoner kronor vid de tre lärosätena. De hade betydande intäkter också från bland annat Hjärnfonden, Svenska Sällskapet för Medicinsk forskning och Svenska läkaresällskapet. Till det kommer ett stort antal ideella föreningar och organisationer som finansierar forskning huvudsakligen inriktade mot olika sjukdomar och medicinska specialområden.

Fortsatt uppföljning behövs

Det handlar alltså om intäkter från en mångfald av organisationer med olika struktur och inriktning, vilket gör det svårt att uppskatta den samlade effekten av pandemin på deras finansiering. Ett rimligt antagande med stöd i intervjuerna är att stiftelsernas finansiering, och inte de övriga organisationernas forskningsstöd, i första hand kan ha påverkats.

Samtidigt kan konstateras att de privata stiftelser som de tre lärosätena hade störst intäkter från också hör till dem som UKÄ har varit i kontakt med. Det tyder på att UKÄ har träffat rätt i urvalet av stiftelser att intervjua till studien. Utöver Wallenbergstiftelserna är det endast en av de privata stiftelserna – Kempestiftelserna – som uppgivit att pandemin inneburit en minskning, medan de övriga gjorde bedömningen att pandemin inte hade gett upphov till någon omedelbar effekt på omfattningen av deras stöd. Det skulle tala för att bortfallet från den här gruppen av finansiärer blir mindre omfattande.

Underlaget är dock alltför begränsat för att dra några säkra slutsatser i den riktningen. UKÄ kommer att följa hur intäkterna utvecklas de närmaste åren. En eventuell förändring kommer att synas i den ekonomiska statistiken avseende 2021 som publiceras i april 2022. UKÄ ska också ta

¹⁶ Karolinska institutet, Lunds universitet och Chalmers tekniska högskola har bidragit med uppgifter.

ställning till om den ekonomiska statistiken kan utvecklas med särredovisning av fler finansiärer. Fördelarna med en mer detaljerad statistik måste samtidigt vägas mot lärosätenas ökade uppgiftslämnarbörda.

Framför allt universiteten påverkas av det minskade stödet från Wallenbergstiftelserna

Eftersom Wallenbergstiftelsernas stöd historiskt framför allt har gått till de breda universiteten och de fackinriktade universiteten är det rimligt att anta att det är forskningen och forskargrupper vid dessa som kommer att påverkas av bortfallet. I tabell 8 nedan syns de största mottagarna av stöd från Wallenbergstiftelserna under de senaste fem åren.

Tabell 8. Lärosätenas intäkter av bidrag till forskning och utbildning på forskarnivå från Wallenbergstiftelserna 2015–19, miljoner kronor löpande priser. Enligt uppgift från Wallenbergstiftelserna till UKÄ betalade stiftelserna tillsammans under 2019 ut 1 904 miljoner kronor till universitet och högskolor. Skillnaden mot de intäkter från Wallenbergstiftelserna som lärosätena redovisade samma år kan bero både på periodiseringseffekter och en underrapportering i statistiken, dvs. att intäkter från Wallenbergstiftelserna rapporteras som intäkter från övriga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte.

Lärosäte	2015	2017	2019
Lunds universitet	161	208	331
Kungl. Tekniska högskolan	138	167	223
Uppsala universitet	192	220	203
Karolinska institutet	194	208	184
Chalmers tekniska högskola	81	157	153
Göteborgs universitet	68	122	150
Stockholms universitet	81	118	148
Linköpings universitet	75	106	144
Umeå universitet	96	121	128
Övriga	41	57	92
Summa	1 128	1 484	1 757

Pandemins påverkan på Wallenbergstiftelsernas finansiering har fått effekten att några nya projektanslag inte kommer att beviljas under 2021. Projektanslagen är i regel femåriga. Det betyder att den minskade finansieringen kommer att synas som minskade intäkter under en femårsperiod från 2021–22. Samtidigt kan konstateras att lärosätenas forskningsintäkter från Wallenbergstiftelserna har ökat under en lång period tack vare en god avkastning på stiftelsernas innehav. Sedan 2015 har intäkterna ökat med drygt 600 miljoner kronor i löpande priser. Om man enbart ser till stödets omfattning resulterar pandemin i en tillfällig minskning i en långsiktig trend av ökande finansiering, som av Wallenbergstiftelsernas prognoser att döma ser ut att fortsätta under 2022.

Den minskade finansieringen från Kempestiftelserna kommer att påverka ett antal lärosäten i norra delen av landet. Kempestiftelserna finansierar i

huvudsak forskning vid Umeå universitet, Luleå tekniska universitet, Sveriges lantbruksuniversitet i Umeå samt i viss utsträckning Mittuniversitetet i Östersund. Merparten av stödet går till finansiering av utrustning och till postdoktorsstipendier.

De offentliga forskningsstiftelserna kommer som tidigare nämnts sannolikt att minska sin finansiering under de närmaste åren. Det beror emellertid inte på coronapandemin utan har andra orsaker. Samtidigt är det värt att notera att denna minskning troligen kommer att föra med sig större långsiktiga effekter för storleken på lärosätenas forskningsfinansiering än neddragningarna hos de privata stiftelserna. Medan bortfallet från Wallenbergstiftelserna och Kempestiftelserna ser ut att bli en engångseffekt, kommer SSF årligen att minska sin finansiering med i storleksordningen 400 miljoner kronor. Liksom Wallenbergstiftelsernas stöd är finansieringen från SSF koncentrerad till de största universiteten.

I tabell 9 nedan syns de största mottagarna de senaste fem åren. Ett rimligt antagande är att det huvudsakligen är forskargrupper vid dessa lärosäten som kommer att få minskade möjligheter till finansiering.

Tabell 9. Lärosätenas intäkter av bidrag till forskning och utbildning på forskarnivå från Stiftelsen för Strategisk Forskning 2015–19, miljoner kronor löpande priser.

Lärosäte	2015	2017	2019
Kungl. Tekniska högskolan	59	106	163
Uppsala universitet	57	73	111
Karolinska institutet	95	111	109
Lunds universitet	87	95	108
Chalmers tekniska högskola	74	85	107
Linköpings universitet	49	56	67
Göteborgs universitet	21	41	43
Stockholms universitet	18	15	24
Övriga	53	50	56
Summa	512	631	788

För de övriga forskningsstiftelser och icke-vinstdrivande organisationer som UKÄ har intervjuat ser effekterna på forskningsstödet omfattning ut att bli begränsade. Den osäkerhet som finns gäller framför allt den stora gruppen mindre, privata forskningsstiftelser som UKÄ inte har varit i kontakt med. Det har emellertid inte framkommit något i undersökningen som talar för att det skulle bli ett dramatiskt bortfall av finansiering från denna grupp. Därmed bedömer UKÄ att effekterna av pandemin på stiftelsernas forskningsfinansiering hittills kommer att stanna vid ett tillfälligt bortfall.

I ett längre perspektiv är stiftelsernas möjligheter och utrymme att finansiera forskning samtidigt helt beroende av utvecklingen på finansmark-

naderna. Flera av de intervjuade organisationerna har pekat på osäkerheten om den långsiktiga ekonomiska utvecklingen i spåret av coronapandemin. UKÄ kommer mot denna bakgrund att fortsatt följa hur finansieringen utvecklas de kommande åren.

Omprioriteringar, ändrad inriktning och effekter på forskningen

I föregående kapitel har UKÄ konstaterat att pandemin – och de åtgärder som vidtagits i samband med den – i de flesta fall inte har påverkat de undersökta organisationernas möjligheter att beviljade medel till nya projekt under 2020 och 2021.

Utöver att fråga organisationerna om hur de bedömer att omfattningen av deras stöd påverkas av pandemin ställde UKÄ dessutom frågor om huruvida situationen har inneburit några omprioriteringar eller ändrad inriktning på forskningsstödet. UKÄ ställde också frågor om effekterna på den forskning som stiftelserna finansierar och hur pandemin påverkat möjligheterna att genomföra forskning som planerat.

Omprioriteringar och ändrad inriktning

Särskilda satsningar

I intervjuerna har det framkommit att några stiftelser och organisationer under 2020 har genomfört särskilda utlysningar eller satsningar på finansiering av forskning med koppling till pandemin. Det handlar framför allt om stiftelser och organisationer som finansierar forskning inom medicin och hälsovetenskap.

De mest omfattande satsningarna finansieras av Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse. Under 2020 initierade stiftelsen flera satsningar på forskning och testverksamhet med koppling till coronapandemin. Totalt hundra miljoner kronor sattes av till ett nationellt forskningsprogram där medlen fördelas genom den nationella forskningsinfrastrukturen Science for Life Laboratory (SciLifeLab). Samtidigt finansierar stiftelsen en omfattande testverksamhet vid samma laboratorier. Sammantaget hade Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse vid tiden för intervjun avsatt 220 miljoner kronor till olika akuta insatser inom corona och covidforskning. Därutöver fanns planer på att avsätta ytterligare fyrtio miljoner kronor.

En annan organisation som genomfört en särskild satsning med anledning av coronapandemin är Hjärt-Lungfonden. I samband med pandemiutbrottet genomfördes en extra utlysning med kort ansökningstid där också forskare som redan hade projektbidrag från fonden kunde ansöka om medel. Med anledning av coronapandemin – och mot bakgrund av att sjukdomen drabbat många äldre särskilt hårt – beslutade Familjen Kamp-rads stiftelse att 2020 års utlysning skulle fokusera på forskning som kunde bidra till förbättrad livskvalitet för äldre. Det är ett av stiftelsens huvudområden, men innebar en omprioritering i förhållande till tidigare planer. Under 2020 har stiftelsen också bekostat mobila röntgenapparater till flera regioner i Småland. KK-stiftelsen utlyste under 2020 särskilda medel för att stödja näringslivets behov av kompetensutveckling under pandemin, med inriktning på utbildning på avancerad nivå och forskarnivå.

Flertalet av de finansiärer som UKÄ har varit i kontakt med uppger dock att de inte har genomfört några större omprioriteringar eller särskilda satsningar med anledning av coronapandemin. Många av organisationerna har i stället understrukit sin roll som komplement till den statliga forskningsfinansieringen. Det betyder inte nödvändigtvis att forskningen de finansierar är opåverkad av pandemin. Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond påpekar att forskare inom humaniora och samhällsvetenskap ofta kopplar sina frågor till aktuella samhällsproblem och så ser det ut att bli också nu. Under 2021 räknar stiftelsen med ett stort antal ansökningar på det temat.

Meriteringsanslag värnas

Flera av de organisationer som UKÄ har intervjuat betonar att de är angelägna om att finansiera olika meriteringsanslag. Ett argument som ofta lyfts fram är att stiftelser och andra privata icke-vinstdrivande organisationer fyller en viktig funktion i forskningssystemet genom att deras finansiering överbryggat perioden mellan disputation och en tillsvidareanställning vid ett universitet eller en högskola.

I intervjuerna framkom också att forskningsmedel till unga toppforskare har varit ett prioriterat område under pandemin. Företrädare för Wallenbergstiftelserna framhöll att man till varje pris ville värna Wallenberg Academy Fellows – ett program riktat till unga forskare med starka kvalifikationer – när stödet tillfälligt dras ner under 2021. Utlysningen av medel till postdoktorer har ställts in ett år, men det handlar inte om brist på medel utan om att det mot bakgrund av pandemin inte går att genomföra utlandsvistelser rent praktiskt.

Ett annat program riktat till lovande unga forskare är Swedish Foundations' Starting Grant, som finansieras i ett samarbete mellan fem olika stiftelser: Familjen Erling-Perssons stiftelse, Kempestiftelserna, Olle Engkvists stiftelse, Ragnar Söderbergs stiftelse och Stiftelsen Riksban-

kens Jubileumsfond. Unga forskare som fått den högsta rankingen i ansökningar till European Research Council (ERC) starting grant, men utan att beviljas medel, kan ansöka till stiftelsernas gemensamma program i stället. Samtliga organisationer har uttryckt att anslaget fortsatt är prioriterat.

Dessa program riktar sig till en begränsad grupp unga toppforskare. För det stora flertalet forskare som befinner sig tidigt i karriären sker meriteringen i stället på andra sätt, det kan vara inom ramen för ett stipendium eller en anställning som forskare i ett större forskningsprojekt. Om möjligheterna att meritera sig genom dessa anslagsformer begränsas till följd av otillräcklig finansiering är det möjligt att yngre forskare söker sig bort från akademien för att arbeta inom andra sektorer.

Effekter på forskningen

UKÄ har också ställt frågor om effekter på den forskning som organisationerna finansierar vid universitet och högskolor.

De problem som framkom hänför sig huvudsakligen till några tydligt avgränsade områden: internationella rekryteringar, möjligheterna att genomföra forskning och investeringar, internationella samarbeten och samverkan med det omgivande samhället.

Svårt rekrytera utländska doktorander och postdoktorer

Ett problem som framkommit under intervjuerna är att det har varit svårt att få utländska forskare på plats inom de forskningsprojekt som finansieras. Enligt Kempestiftelserna har svårigheter att rekrytera postdoktorer inneburit att projekt som redan beviljats finansiering försenas till följd av otillräcklig bemanning. Det har framför allt påverkat unga forskare som inte kunnat bygga upp egna forskargrupper som planerat. Kempestiftelserna menar att mer etablerade forskare, som redan har en forskargrupp på plats, har större möjligheter att hantera fördröjningar till följd av rekryteringssvårigheter.

Också Cancerfonden hade sett svårigheter att få rekryteringar på plats i projekt man finansierar. Det gällde i synnerhet utländska postdoktorer, doktorander och forskare. Däremot bedömer inte Wenner-Gren Stiftelserna att rekryteringen av redan namngivna doktorander och postdoktorer har påverkats i någon större utsträckning.

SSF har sett att man i många forskningsprojekt prioriterar kandidater som kan komma i tjänst snabbt vid rekryteringar. I praktiken innebär det att personer som är verksamma utanför Europa många gånger väljs bort. Det är enligt SSF ett problem som funnits under en längre tid – beroende

på en tidskrävande byråkrati gällande uppehållstillstånd – men som blivit större i och med coronapandemin. SSF betonar att det generellt är svårt att få in rätt kompetens till viktiga och strategiska forskningsprojekt i Sverige. Den processen har försvårats under pandemin.

På samma sätt uppger företrädare för Wallenbergstiftelserna att pandemin fått till konsekvens att de internationella rekryteringarna tar längre tid. Det är en fråga som har stor betydelse för stiftelsernas program – omkring två tredjedelar av Wallenberg Academy Fellows har en utländsk doktorsexamen. Det är visserligen lätt att rekrytera till Sverige, men pandemin innebär praktiska problem för forskarna att sedan faktiskt komma hit. Företrädare för Wallenbergstiftelserna pekade också på den politiska utvecklingen i Storbritannien och USA, som innebär att det kan uppstå möjligheter att rekrytera skickliga och framstående forskare som söker sig till Europa och Sverige.

Sammantaget kan UKÄ konstatera att det främst är forskningsmiljöer med en stor andel utländska forskare och doktorander som verkar ha drabbats av rekryteringssvårigheter. Det påverkar framför allt forskning inom naturvetenskap och teknik där de internationella rekryteringarna är flest. UKÄ kommer under våren 2021 att följa upp rekryteringen av forskare till universitet och högskolor. Ett särskilt fokus kommer att ligga på rekryteringen av utländska forskare till meriteringsanställningar, det vill säga där andelen internationellt rekryterade forskare varit högst under den senaste femårsperioden.

Möjligheterna att genomföra forskning

Flera organisationer som UKÄ varit i kontakt med har fått signaler från forskare om svårigheter med att genomföra den forskning de beviljats anslag för. Det gäller särskilt medicinsk forskning där många kliniskt verksamma forskare har påverkats av pandemins belastning på sjukvården. För många har det varit svårt att få ut den forskningstid som ingår i anställningen. För andra har det varit svårt eller omöjligt att genomföra kliniska studier till följd av omprioriteringar inom sjukvården.

Cancerfonden pekar på att kliniska forskningsprojekt har drabbats av undanträngningseffekter till följd av pandemin. Att canceroperationer ställs in är ovanligt, men viss screeningverksamhet har påverkats. Hjärt-Lungfonden och Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning har fått liknande signaler om svårigheter att genomföra klinisk forskning de finansierar. Båda organisationerna har mot denna bakgrund gett möjligheter till förlängd dispositionstid av redan beviljade medel. Svenska sällskapet för medicinsk forskning har dessutom gett forskare med finansiering möjlighet att söka extra anslag. Möjligheten ges främst för att överbrygga doktoranders och postdoktorers försörjning.

En annan svårighet handlar om tillgången till material. Cancerfonden uppger att brist på förbrukningsmaterial har påverkat möjligheterna att

bedriva forskning. Svenska sällskapet för medicinsk forskning påtalar samma problem. Inom vissa projekt har det varit svårt att få in material, exempelvis vävnadsprover och försöksdjur, och få tillgång till laboratorier. Det har påverkat möjligheterna att genomföra försök och experiment.

Familjen Kamprads stiftelse uppgav att omkring 25 projekt hade bett om förlängd dispositionstid vid tidpunkten för intervjun. Det gäller särskilt projekt som är relaterade till äldrevård.

Ett annat område som påverkats är forskning som bygger på fältarbete. UKÄ frågade explicit de organisationer som finansierar sådan forskning om de fått några signaler om påverkan. Av intervjuerna att döma verkar detta område ha påverkats mindre än den kliniska forskningen. Mistra uppgav att möjligheterna att bedriva forskning som kräver fältarbete hade försvårats, inte minst om det sker utanför Sverige. Samtidigt hade forskningsprojekten än så länge i stor utsträckning kunnat lägga om verksamheten till digitalt arbete.

Riksbankens Jubileumsfond tror att frågan kan påverka kommande utlysning. I beredningen under 2020 valde man att inte ta ställning till pandemins konsekvenser, det vill säga att inte ta med pandemins effekter i bedömningen av projektens genomförbarhet. I stället har granskningen byggts på antaganden att forskningen kan genomföras som planerat. Eftersom tidshorisonten för reserestriktioner och andra begränsningar inte är känd har Riksbankens Jubileumsfond gjort bedömningen att det är bättre att vara generös med att bevilja förlängd dispositionstid för beviljade projekt.

Ett tjugotal forskare har hört av sig till Wallenbergstiftelserna med anledning av pandemin. Generellt är dock Wallenbergstiftelserna förvånade över att inte ha sett större effekter av pandemin på den forskning de finansierar, exempelvis inom de laborativa vetenskaperna, där forskningsarbetet förefaller fortskrida bra.

Slutligen har det framkommit tecken på att pandemin orsakat försenade investeringar i vetenskaplig utrustning. Kempestiftelserna – som riktar en stor del av sitt stöd till detta område – uppger att man sett förseningar i leveranser till följd av problem hos tillverkare.

Internationella samarbeten

De organisationer som ingår i studien har inte haft några problem med rekrytering av internationella bedömare. I de flesta fall har bedömnings- och beredningsverksamheten fungerat bra på distans. Därmed har pandemin i liten utsträckning påverkat kvaliteten på granskningar och bedömningar av ansökningar om forskningsmedel.

Flera organisationer har påtalat andra konsekvenser för det internationella samarbetet. En uppenbar konsekvens av pandemin är att akademiska konferenser har ställts in eller flyttat till ett digitalt format. Det är något som de flesta organisationer har lyft fram. Det har också inneburit att akademiska konferenser som skulle ha genomförts i Sverige har ställts in. Exempelvis har Wenner-Gren Stiftelserna flyttat de tre Wenner-Gren symposierna som skulle ha genomförts under 2020 till 2021.

Eftersom resebidrag och andra liknande stöd har blivit mindre attraktiva har flera organisationer valt att omvandla resebidrag till projektstöd i samband med utlysningar. De har också varit generösa med att bevilja förlängd dispositionstid. Wenner-Gren Stiftelserna har lyft fram att möjligheterna till kortare utlandsvistelser kraftigt har begränsats av pandemin. En stor del av de forskare som beviljats anslag till utlandsvistelser har inte kommit iväg. Även SSF finansierar utlandsvistelser för forskare – international sabbatical – men pekar på att ingen av de forskare som beviljats anslag under 2020 hittills har kunnat resa. De har därför fått minst ett års förlängning av finansieringen.

Samverkan med företag

Ett annat område som påverkats negativt är samverkan med näringslivet. Flera organisationer har uppgett att företag i vissa fall blivit mer försiktiga när det gäller forskningsarbeten. KK-stiftelsen har fått signaler om att företag ”stängt igen butiken” vad gäller forskningsarbeten på grund av exempelvis permissioner kopplat till pandemin. Bakgrunden verkar vara att flera företag har nedprioriterat forskning för att istället fokusera mer på kompetensutveckling av personalen, som stiftelsen också valt att stödja genom en särskild satsning.

SSF, som ibland finansierar projekt där näringsliv samt universitet eller högskolor samverkar, pekar på att det finns exempel på att så kallade industridoktorander inte kunnat rekryteras då vissa företag har infört anställningsstopp. Även företrädare för Mistra framhåller att man fått signaler från flera pågående forskningsprogram om svårigheter att få företag att engagera sig i forskningssatsningarna. Detta innebär att man riskerar minskad medfinansiering och problem att genomföra vissa aktiviteter. Detta gäller även Mistras pågående utlysningar och program som ansökt om finansiering för en andra fas där man har betydande svårigheter att attrahera industrin.

Avslutande diskussion

Studien visar att coronapandemin i de flesta fall inte har påverkat de undersökta organisationernas möjligheter att bevilja finansiering till nya projekt under 2020 och 2021. Ingen forskning har heller behövt ställas in till följd av indragen finansiering. Den kraftiga minskningen av aktieutdelningar från svenska företag mellan 2019 och 2020 har inte inneburit en motsvarande neddragning i stiftelsernas forskningsfinansiering.

I studien framträder två viktiga undantag – Wallenbergstiftelserna och Kempestiftelserna – som uppger att de drar ner sitt stöd till nya projekt mot bakgrund av minskade aktieutdelningar. Minskningen från dessa stiftelser uppgår sammantaget till 700 miljoner kronor – varav 670 miljoner kronor från Wallenbergstiftelserna och 25 miljoner från Kempestiftelserna. Det är ett betydande bortfall av forskningsfinansiering, som motsvarar omkring trettio procent av de två stiftelsernas årliga stöd. Det innebär sämre möjligheter att finansiera ny forskning för framstående forskare och forskargrupper vid de universitet som framför allt omfattas av stiftelsernas program och utlysningar.

Effekten ser ut att bli tillfällig. Bortfallet innebär ett minskat stöd till nya projekt från Kempestiftelserna under 2020 och från Wallenbergstiftelserna under 2021. Därefter räknar båda stiftelserna med att vara tillbaka på samma stödnivåer som innan coronapandemin. Ingen av de sju övriga privata stiftelserna uppger att coronapandemin har haft eller kommer att ha någon tydlig effekt på omfattningen av deras stöd. Detsamma gäller de tre insamlingsorganisationerna – ingen av dem uppger att coronapandemin inverkat negativt på deras insamlingsverksamhet.

Ett tydligt resultat av undersökningen är också att de tre offentliga forskningsstiftelsernas stöd inte har påverkats av pandemin. Däremot framkom det att en minskad finansiering från dem sannolikt är att vänta av andra skäl under de kommande åren. Det beror huvudsakligen på att SSF har valt att minska sin finansiering för att långsiktigt kunna bevara sitt kapital och kvarstå som en finansiär av strategisk forskning. Ett liknande arbete med att utveckla den långsiktiga strategin pågår inom Mistra, men den processen har inte kommit lika långt.

Den långsiktiga betydelsen av de offentliga forskningsstiftelsernas neddragningar kommer sannolikt att bli större än coronapandemins effekter på finansieringen. Medan bortfallet från Wallenbergstiftelserna och Kempestiftelserna ser ut att bli tillfälligt, kommer SSF årligen att minska sitt stöd i form av nya beviljade projekt med i storleksordningen 400 miljoner kronor.

I ett längre perspektiv är både de privata och offentliga stiftelsernas möjligheter att finansiera forskning samtidigt helt beroende av utvecklingen på finansmarknaderna. Flera stiftelser har pekat på den osäkra ekonomiska utvecklingen i spåren av coronapandemin. Till det kommer en osäkerhet om hur coronapandemin har påverkat de stiftelser som UKÄ inte har intervjuat inom ramen för studien. UKÄ kommer därför fortsatt att följa utvecklingen.

Studien visar att de flesta organisationer inte har genomfört några större omprioriteringar eller ändrat inriktning till följd av pandemin. Undantaget är de organisationer som finansierar forskning inom medicin och hälsovetenskap och som genomfört flera särskilda satsningar.

Effekter på forskningen syns framför allt inom några tydliga områden. Det har blivit svårare att genomföra internationella rekryteringar av framför allt postdoktorer, men också doktorander. En tydlig minskning av internationella kontakter – både forskarutbyten och konferenser – syns också. Den ansträngda situationen inom sjukvården har försvårat genomförandet av klinisk forskning. Ett annat område som tycks ha försvårats är projekt som bygger på samverkan med näringsliv till följd av permitteringar och anställningsstopp hos företag. Slutligen har det förekommit förseningar i leveranser av vetenskaplig utrustning till följd av problem hos tillverkare.

Referenser

Holmberg, Daniel och Sverker Sörlin (2019). *Förnyare i forskningslandskapet: KK-stiftelsen 1994–2019*. Stockholm: KK-stiftelsen.

Sjögren, Hans (2004a). ”Svenska stiftelser” i: Pontus Braunerhjelm och Göran Skogh red. *Sista fracken inga fickor har: Filantropi och ekonomisk tillväxt*. Stockholm: SNS förlag.

Sjögren, Hans (2004b). ”En storsvensk donation” i: Pontus Braunerhjelm och Göran Skogh red. *Sista fracken inga fickor har: Filantropi och ekonomisk tillväxt*. Stockholm: SNS förlag.

Sjögren, Hans (2012). *Filantropi genom stiftelser*. Stockholm: Entreprenörskapsforum.

Sörlin, Sverker (2005). *Vad kan stiftelser göra? Den privata stiftelsesektorn som forskningsfinansiär*. Örnköldsvik: Kempestiftelserna.

Universitetskanslersämbetet (2019). *Finansieringen av svenska universitet och högskolor: De ekonomiska effekterna av statens styrning 2007–17*. UKÄ Rapport 2019:2.

Wijkström, Filip och Stefan Einarsson (2004). *Foundations in Sweden: Their scope, role and visions*. Stockholm: Stockholm School of Economics.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

